

Terminologins "tålgupper"

– om betydelsen av konnotationer och kränkthet för terminologiarbetet

självstände?

röd apelsin?

person med
läshinder?

obesitas?

minibrytare?

Henrik Nilsson

Nordterm 2025

henrik.nilsson@cag.se

2025-06-11

Uppläggning

- Fackspråk och demokrati
- "Gemensamma" termer?
- Termbyten
- Konnotationer och kränkthet
- Det förklarade fackspråket

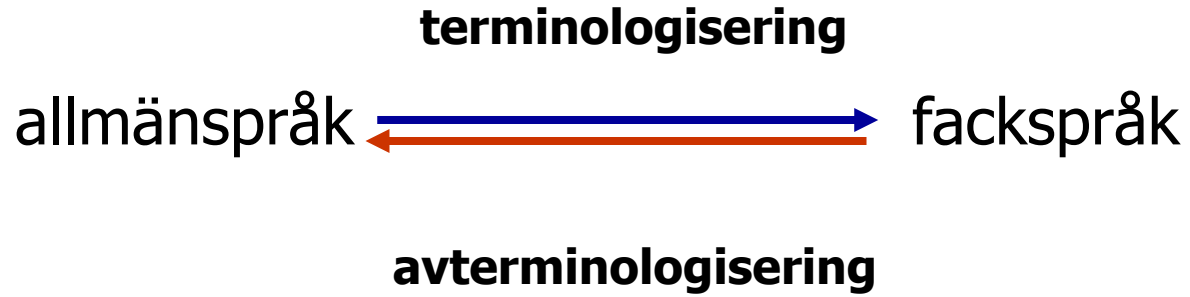
Har alla (plötsligt) blivit experter
och vardagen mer fackspråklig?

Smör på finkockars vis

■ **Klarifierat smör** är stjärnkockarnas favorit att steka i. Det är smör där vatten, protein och mjölksocker försiktigt sjudits bort och som tål högre temperaturer och ger ett frasigare stekresultat. Kallas även ghee. I höst lanserar Arla det i vanliga butiker. Cirkapris 35 kronor.

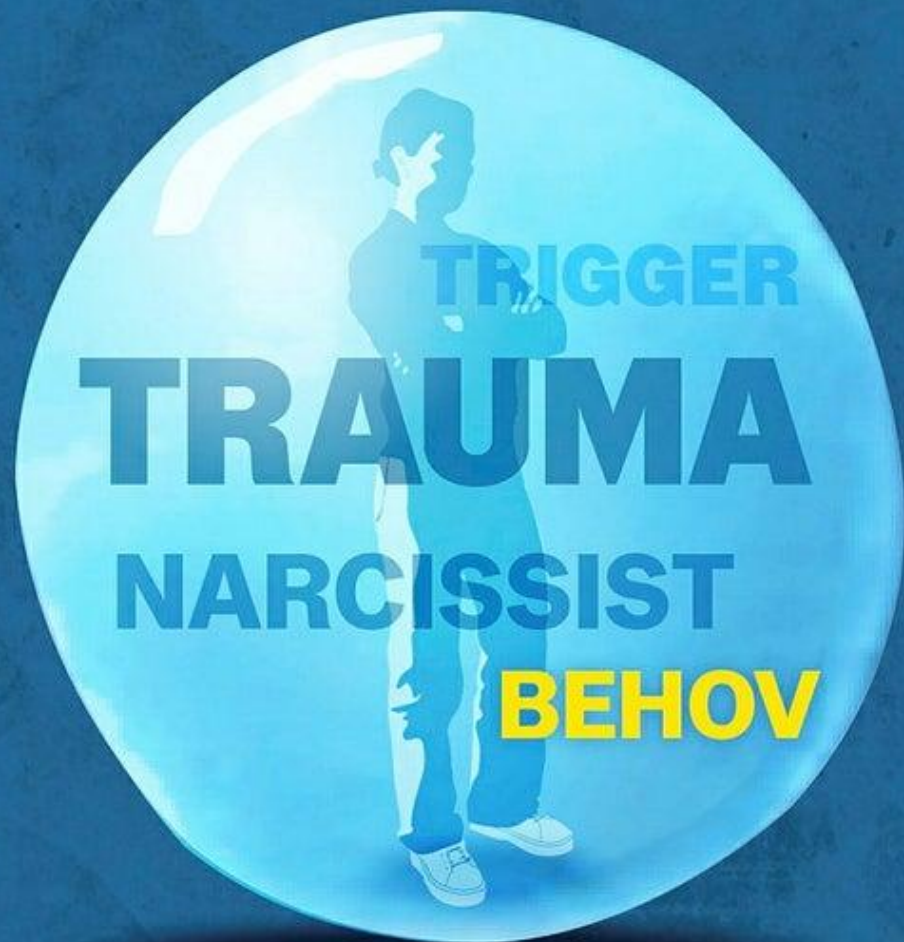
[Land, 2015-08-28]

Ökad terminologisering av samhället?

"The longstanding assumption that Language for Special Purposes and Language for General Purposes are distinct and separate has gradually been undermined. The transition of the Western world towards a knowledge-based society has encouraged the use of specialised terms outside of their original domains, making terminology increasingly relevant to a broader audience. The realisation that technical terms increasingly transfer into general language has raised interest in terminology among language planners."

[Resi & Steurs, 2024]

”Som filosofen Michel Foucault påpekat **skänker medicinsk terminologi talaren pondus**. Niklas Laninge säger att det är ett **maktmedel**: som med alla svåra ord och komplicerade uttryck kan **användandet av terapiprat förvirra mottagaren** och göra hen osäker.

– Även om de flesta förstår att den där kompisen verkligen inte är kvalificerad att diagnostisera dig så är det svårt att inte bli osäker när någon beskriver en som toxisk, kontrollerande eller narcissistisk. [...]

Det går en skör gräns mellan att avdramatisera samtalet kring psykisk ohälsa och att urholka det. Flera personer har varnat för att **terapi riskerar att göra oss mindre empatiska**, säger Lisa Ehlin. [...]

– Det blir **kliniskt, men utan det faktiska kliniska innehållet**. När en vän vill få kontakt eller berätta något vill hen nog inte bli analyserad. Effekten när alla börjar prata likadant kring saker som är mycket känsliga och personliga blir att vi låter som robotar.”

[Ahlström, 2025]

	Allmänspråket	Fackspråken
Bruksområde	Allmän kommunikation	Facklig intern kommunikation
Brukare	Alla	Specialister
Kommunikativt mål	Vid förståelse	Noggrannhet
Modell	Grundskolning, massmedier, allmänfattlig litteratur	Yrkesutbildning, facklig intern kommunikation, arbetskollektivets språkbruk
Systemutvecklare	Allmän språkvård	Organen för terminologi, fackauktoriteter

[Haarala, 1983]

”Fackspråken bör därför brukas framför allt i tankeutbytet fackmän emellan. När en fackman vänder sig till allmänheten (och dit måste också fackmän från andra områden ofta räknas), måste han huvudsakligen arbeta inom allmänspråkets ram – en ram som ingalunda är så snäv som många vill låta påskina.

Att komma till rätta med konflikten mellan fackspråk och allmänspråk är ett av de mest betydelsefulla problemen inom den nutida språkvården.”

[Molde, 1976]

”Facktermen skall ha en status som garanterar dess gränsöverskridande förmåga, en förmåga att passera gränslinjer mellan fackmän inbördes, mellan olika fack och mellan fack och icke-fack. [...] Man tänker sig således i första hand en definition av teknikens språk som en avgränsning mot icke-teknikens språk. Man kan möjligen också tänka sig att man vill avgränsa teknikens språk mot teknikens icke-språk.”

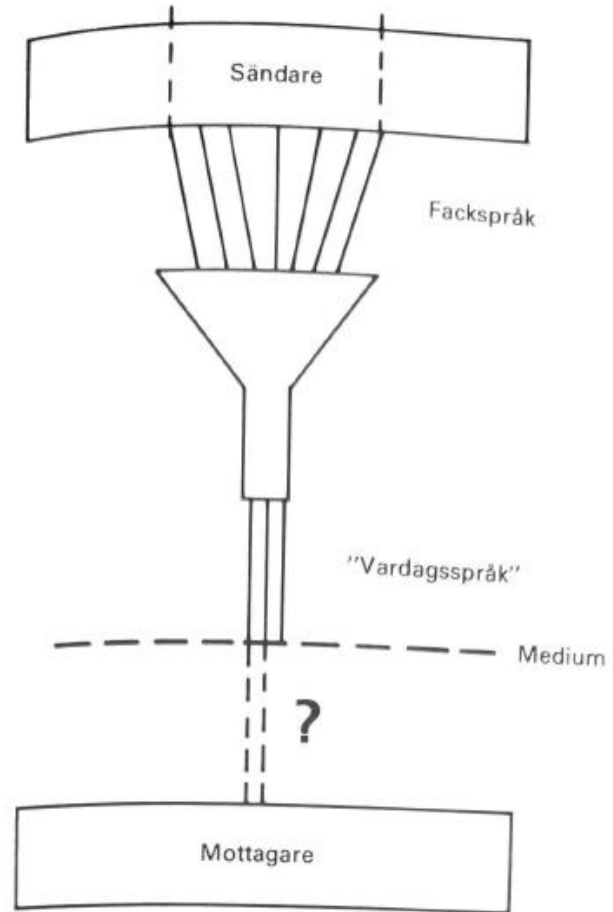
[Selandar, 1976]

Informera om teknik (1)

"Men att informera om teknik kan också vara att sprida kännedom om en bestämd teknisk utveckling, en trend, en speciell upptäckt eller uppfinning. Och i så fall

1. för en *fackpublik* inom
 - a) ett och samma fack
 - b) angränsande eller berörda fack
2. för allmänheten,
 - a) en heterogen publik, omöjlig att definiera beträffande intresse och kunskaper
 - b) dess företrädare på politiker- och tjänstemannanivå, i organisationer etc.

[Ragnarson, 1976]

Fackspråk

”TV-sändningen förmedlar således inte bara vad fackmannen vill ha sagt utan också i hög grad vad det är för sorts människa som säger det. Och där kan det ibland finnas ursäkter för att släppa igenom mer fackord än vad man egentligen borde, sett ur strikt språklig kommunikationssynpunkt. [...] För mig personligen gäller principen hellre några främmande ord som man strax kan förklara än en hämmad expert som närmast ger intryck av att inte tro på eller kunna det han talar om.”

[Wirsén, 1976]

Fackspråk = odemokratiskt?

”Det finns inget givet samband mellan demokrati och lättbegripligt språk. Man kan t o m finna exempel på hur demokrati och rättssäkerhet undergrävts genom att gamla svårlästa lagar ersatts av nya och lättlästa med diffusa [...]. Självklart är det så att en enkel och lättbegriplig språkform kan användas både för demokratiska och antidemokratiska syften. [...] Även om ett lättbegripligare offentlig spark inte behöver leda till ökad demokrati eller effektivare näringsliv, kan det knappast vara fel att vilja öka möjligheterna för folk att förstå så mycket som möjligt av det.”

[Josephson, ”Svåra ord”, 1982]

Fackkommunikation – masskommunikation?

”Man møder imidlertid ofte den opfattelse – implicit eller eksplicit – at **al faglig kommunikation bør benytte sig af samme sprog** (samme ordforråd, samme stil) **som det der tilstræbes i massekommunikation, altså et "letforståeligt" eller "letlæseligt" sprog**. En sådan opfattelse findes fremført fra mange sider: fra kulturpolitikere, fra en del lingvister, fra en del lærere i 'technical writing' [...]

At forveksle faglig kommunikation med massekommunikation indebærer, at man alene interesserer sig for situationer, hvor modtageren (modtagerne) er en lægmand. Men det indebærer yderligere, at **man lægger ingen eller meget lidt vægt på den pågældende modtagers særlige interesse i netop den bestemte faglige information, som den enkelte situation angår**. Man studerer således ikke den enkelte læsers forudsætninger for og motiv til at læse – og forstå – en bestemt fagtekst. Og hvad angår tekstens sprog og stil, indebærer forveksling med massekommunikation meget let, at **forståelse identificeres med letlæselighed, der igen identificeres med et bestemt ordforråd** og en bestemt syntaks.”

Fackkommunikation - masskommunikation?

"en tekst interesserer læseren, fordi denne føler glæde ved at læse den. Dette er først og fremmest en følelsesmæssig reaktion, der kan afspejle dels individets personlighed, dels en aktuel situation. Men i begge tilfælde er den følelsesmæssiges indvirken på interessen meget stærk og spiller en betydelig rolle for, **hvor vanskelige tekster man vil acceptere.** [...]

Jeg mener imidlertid, at **tendensen til at popularisere netop sproget i fagtekster rummer en fare.** Fagets sprog er – som før fremhævet – en væsentlig del af fagets identitet, og dersom man tilpasser sprogbrugen på bekostning af nogle fagsproglige træk, frembringer man pseudofaglige tekster, der giver læseren (lægmændene) et uægte billede af det faglige stof og af den måde, som fagfolk nu altså bruger sprog på. Det er muligt og anbefalelsesværdigt at popularisere en faglig fremstilling ved at give eksempler, ved at relatere til kendte forhold i dagliglivet, ved brug af billeder og tegninger, ved pædagogisk opbygning i det hele taget. **Derimod vil det blive anden rangs information, dersom man udskifter faglige udtryk med ord fra en læsepædagogisk godkendt liste eller tvinger alle ræsonnementer, sammensatte såvel som enkle, ind i sætninger af standardlængde."**

[Spang-Hanssen, 1983]

"Gemensamma"/"Fælles" termer?

- Termer (i fackspråket)
 - är som utgångspunkt avsedda för insatta
 - bör vara gemensamma *inom fackområdet*
 - för underlättad kommunikation
 - terminologiarbete, standarder etc. (en term – ett begrepp)
 - kan vara gemensamma *mellan fackområden*
 - -> kräver uppmärksamhet – och tydliga definitioner!
 - kan vara gemensamma *"utom" fackområdet*, dvs. för experter och icke-expertoer?
 - målgruppsanpassning eller ej? Hur?
 - "tålgrupper", livslångt lärande

Begriplighet ↔ precision

”Facktermer från samhällsvetenskap, teknik och ekonomi kan översättas, nästan alltid. Med enklare ordval vinner man i begriplighet – texten blir tillgänglig också för en större publik utanför fackområdet. Å andra sidan förlorar man i precision. Facktermen är exakt i sin betydelse; det är svårt att bevara den precisionen i en omskrivning i enklare ord. Ta t.ex. nationalekonomins uttryck ”resursallokering” – det har en given betydelse som inte helt täcks av den vanliga omskrivningen ”resursfördelning”. Den som ger sig in i samhällsdebatten står ofta inför den här konflikten mellan kraven på precision och enkelhet. Det går inte att lösa problemet med en hänvisning till behovet av begriplighet, eftersom både precision och enkelhet handlar om begriplighet.”

[Sandberg, 1976]

Terminologi – tillgång eller fiende?

”Problemet med terminologin är att den både kan vara en tillgång och en fiende. Våldigt många experter fostras in i en kultur där terminologi är ett självklart verktyg i den *interna* kommunikationen. [...] Den kan ge en yrkesmässig trygghet, spara tid, öka graden av samförstånd och i bästa fall leda till att man får mer gjort. Tyvärr är min erfarenhet som student, mediekonsument och journalist att många experter för misstaget att ta med sig den krångliga och svårbegripliga terminologin när de ska kommunicera utanför sin egen yrkesvärld. [...] Det är naturligtvis inte heller lätt att veta var gränsen går mellan ord som omvärlden betraktar som svår terminologi och ord som människor i allmänhet förstår.

[Gunnartz: Prata som folk, Einstein]

Vetenskapssyn

”Ord som också används i vardaglig mening måste i en vetenskaplig undersökning definieras som vetenskapliga termer och begrepp. Kravet på att författaren till studien bör kunna berätta för oss andra vad han/hon har gjort och kommit fram till försvinner dock inte för det. Vårt språk kan vara precist eller oprecist; vi måste alltid föredra det precisa. Vårt språk kan vara enkelt eller komplicerat: vi måste allt föredra det enkla. Men att säga något precist är inte detsamma som att säga något enkelt. **Vår strävan måste vara att skriva både precist och enkelt, men det precisa är inte alltid enkelt att förstå.** Vetenskaplig precision, tankens klarhet och språklig stringens leder tinte självklart till populära framställningar, dock förhoppningsvis till trovärdiga och robusta vetenskapliga resultat.”

[Bjerneld et al: ”Varför vetenskap”]

Journalistsyn

”Journalister har ibland en delikat uppgift – att förklara något detaljerat och riskera att skriva några på näsan, eller inte förklara allt och riskera att rätt många missförstår. I en facktidning förstår läsarna vissa termer och begrepp som för många andra är helt obegripliga. Det är upp till journalisten att avgöra vad som måste förklaras. Ibland blir det fel och journalisten förleder läsarna, lyssnarna eller tittarna – medvetet eller omedvetet.”

[Läkemedelsvärlden, 2012]

Språkvårdarsyn

Svåra ord är ett läshinder

Forskning visar att svåra ord gör det tuffare för läsaren att förstå textens budskap. Svåra ord kan också utestänga och skapa onödigt avstånd till läsaren. Dessutom bromsar de läshastigheten, irriterar och riskerar till och med att läsaren känner sig dum.

Exempel på svåra ord som verkar poppa upp lite varstans i offentliga texter just nu är synergi, resiliens och facilitera. Du kan öka läsarens förståelse på olika sätt:

- ☐ förklara ordet
- ☐ byta ut ordet
- ☐ ge exempel
- ☐ göra en ordlista.

Mitt allra bästa råd är att alltid skriva klarspråk. För klarspråk är inte bara snällt mot läsaren – det är smart också.

Ordlista

- ✓ synergi – samverkan
- ✓ resiliens – stå emot, återhämta sig
- ✓ facilitera – underlätta, hjälpa till

- ☐ förklara ordet
- ☐ byta ut ordet
- ☐ ge exempel
- ☐ göra en ordlista.

Terminologi och klarspråk

- Tidigare motsättningar mindre tydliga
- Syn: terminologiarbete kan gynna klarspråksarbetet
- Ny klarspråksstandard (ISO 24495-1) – från terminologikommittén ISO/TC 37!

Tabell 21. I vilka syften arbetar ni med termer och begrepp?

Svarskategorier	Antal	Andel
Av tillgänglighets- och begriplighetsskäl.	53	33 %
Övrigt.	39	25 %
Konsekvent användning av termer.	34	21 %
Förbättra översättning/tolkning.	19	12 %
Rättsliga skäl.	7	4 %
Förbättra teknik/sökbarhet.	5	3 %
Särskilt uppdrag	2	1 %
Totalsumma	159	100 %

*Antal och andel per kategori fritextsvar.
Fråga 19 i enkäten.*

ISO 24495-1: Klarspråk – Del 1: Principer och riktlinjer

”5.3.2 Välj bekanta ord

Författare bör använda ord som läsarna är bekanta med:

- a) Välj ord som gör texten precis och otvetydig.
- b) Välj ord som skapar en mental bild hos läsarna.
- c) **Använda facktermer enbart i följande fall:**
 - 1) **om läsarna förstår och föredrar dem**
 - 2) **om läsarna behöver lära sig dem för att uppnå sina mål (förklara då facktermerna första gången de förekommer).**
- d) Använd enbart förkortningar när det är lämpligt, till exempel
 - 1) när läsarna är mer bekanta med den förkortade formen eller
 - 2) när den utskrivna formen är orimligt/onödigt lång.
- e) Skriv ut förkortningar första gången de förekommer, såvida de inte är vanligt förekommande eller enkla att förstå.
- f) Använd, när det är lämpligt, en förkortad form framför en lång fras och förklara alltid den förkortade formen första gången den förekommer.
- g) Var konsekvent: använd samma ord för samma betydelse och använd olika ord för olika betydelser.
- h) Använd ett kulturellt relevant språk. Överväg vilka ord som skulle användas av vissa åldersgrupper, etniska, religiösa eller andra grupper i publiken.

ISO 24495-3: "Science writing"

"These guidelines are intended to help authors meet the following goals:

- empower those who contribute to science, communicate science and read about science,
- improve comprehension and accessibility for readers of scientific information while maintaining accuracy and precision" [ISO 24495-3, Science writing]

science writing

writing about science intended to reach readers who typically are not specialists in the topic

scientific writing

writing by scientific experts for readers with specialist backgrounds in science

ISO 24495-3: "Science writing" (forts.)

This guidance stresses the importance of planning and adapting plain language based on the particular readers an author hopes to reach. Understanding the readers helps the author in many ways; for example, what language to use, how to organize, how to identify critical information, what evidence to provide, **what terms to use** and where to publish. [...]

— Help readers **understand and learn important terms** by defining them in context, in a sidebar or in a glossary of keywords. Or use an in-context gloss; for example, "the Mesozoic Era (the age of the dinosaurs)".

— Consider **plain language alternatives to technical terms or jargon**. For example, consider using "kidney disease" instead of "nephropathy".

- finns det alltid målgruppsanpassade termer? Är de alltid lämpliga?

Hur hanterar man termer i text?

- Ta först reda på vilka ord som är termer.
- Ta reda på vilken term som är den etablerade – för aktuell mottagargrupp.
- Använd den och endast den: inga synonymer!
- Ersätt eventuellt termen med en mer generell term.
- Avgör om termen behöver förklaras.
- Komplettera med en begreppsbeskrivning, illustration etc.
- (Skapa en term)

Hur hanterar man termer i text?

- Ta först reda på vilka ord som är termer.
- Ta reda på vilken term som är den etablerade – för aktuell mottagargrupp.
- **Använd den och endast den: inga synonymer!**

? ?
FÖRÄNDRA

? **FÖRVIRRA** ?
?

FÖRVÄRRA

WVT!
åga ara råkig!

Eufemismer?

”Undvik de värdeladdade propagandaorden. Låt inte skogsindustrins användning av ordet föryngringsyta hindra oss att skriva kalhygge! Detta handlar inte bara om språkvård, utan om perspektiv och medvetenhet om innehåll och ordens valör”

~~kämmjolk, kämfrisk?~~
atom**kärnan**!

[Fichtelius: Nyhetsjournalistik: Tio gyllene regler (2008)]

Informera om teknik (2)

”Det är uppenbart att det ändå handlar om mycket olika situationer och olika funktioner. Det är inte samma folk som agerar, och språket är och måste få vara olika, men med vissa inskränkningar. [...] Där möts människor med helt olika erfarenheter, i ett område där de saknar ”gemensamt” språk, där betydelsen för den ena är självklar, för den andra helt oklar.

Men vad hjälper det lekmannen att helt logiskt skriva kärnkraft, när Björn Gillberg [...] dundrar om atomkraft för att påminna om ett samband med atombomber, som dock sedan länge kallas kärnvapen. [...] För att kunna informera måste man alltid definiera sin förväntade publik och publikens förväntningar, åtminstone de som publiken borde ha. I det sammanhanget görs den s.k. allmänheten nästan alltid till en grå skara med förmodligen låg motivering och låt intelligenskvot. Sådant straffar sig förr eller senare.”

[Ragnarson, 1976]

Hur hanterar man termer i text?

- Ta först reda på vilka ord som är termer.
- Ta reda på vilken term som är den etablerade – för aktuell mottagargrupp.
- Använd den och endast den: inga synonymer!
- Ersätt eventuellt termen med en mer generell term.

”Förenkla” fackspecifika begrepp

- Ytfysik har under senare år blivit en exakt vetenskap just tack vare de metoder att bereda och bibehålla **atomistiskt rena prov** som har utvecklats. (Vet)
- Därför har forskarna blivit tvungna att lära sig framställa **absolut rena ytor** och sedan behålla dem rena. (Pop)

Vet = vetenskaplig text

Pop = populärvetenskaplig text

[Koskela & Pilke, 2005]

”Termhantering”

”Så hur gör man då med facktermerna [...]?” **Det allra bästa är om du kan låta bli att använda dem och ersätta dem med förklaringar eller ord som allmänheten förstår.** I de flesta fall är facktermerna inte oumbärliga – kanske slinker de bara med av gammal vana. Men i andra fall är det nödvändigt att använda dem. Se då till att ge en förklaring av termen den första gången du använder den. I längre texter kan du även hänvisa till denna förklaring nästa gång du använder ordet. Långa texter kan också ha stor nytta av en ordlista där du förklarar termerna.”

[Forsberg, ”Tydliga texter”, 2008, s. 37]

"Stryk de facktermer som inte är oundgängliga. Det gäller dels sådana som bara behövs vid något enstaka tillfälle – det är då inte värt besväret att introducera – dels sådana som inte är grundläggande för själva texten. I båda fallen gäller det att skriva om termen med andra, enklare ord.

Var noggrann i användningen av facktermer! Mycket av det nya inom tekniken lånas in, likaså språket. Det gäller då att inte skriva termer hur som helst utan att ta reda på om de är vedertagna och om användningen normerats."

”Så är det då någon skillnad mellan ”facktermer” och ”svåra ord”? Och är alla facktermer svåra ord eller är det tvärtom? Jag har med min undersökning konstaterat att **många facktermer är svåra ord, men att alla svåra ord inte är facktermer.** På så sätt är det relativt enkelt att rekommendera Bolagsverkets webbskribenter att helt sluta använda svåra ord i den allmänspråkliga bemärkelsen, då det till skillnad från att avgöra vad som är svårt kan vara relativt lätt att veta vad som är enkla och begripliga (så att säga ”vanliga”) ord, **medan att man som språkvårdare inte kan rekommendera skribenter att undvika facktermer.** Dessa behövs i facktexterna för att kunna specificera innehållet.

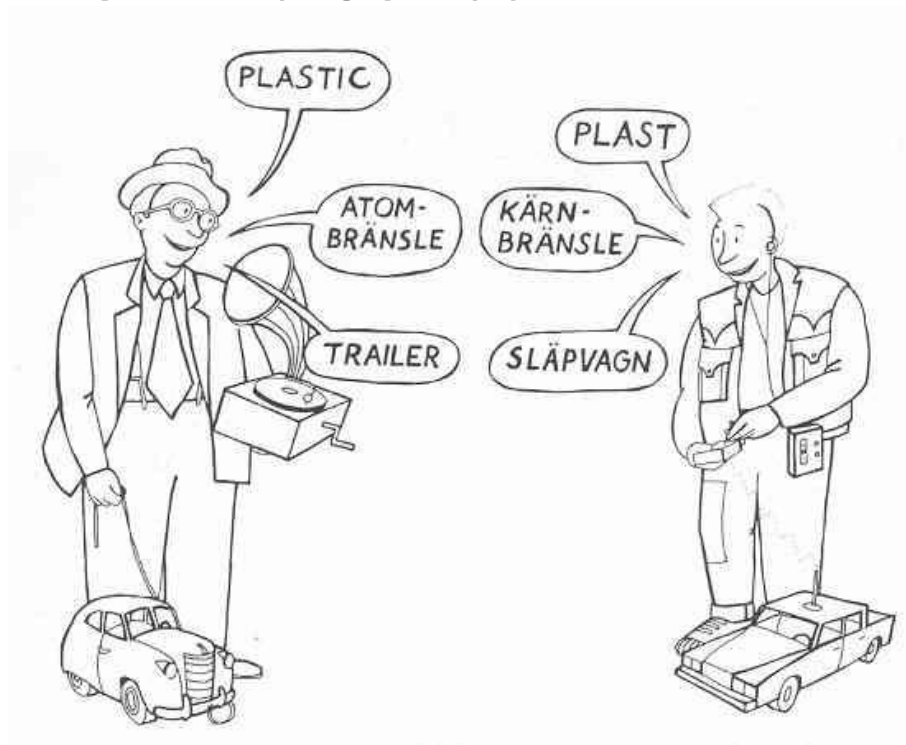
Däremot är det nödvändigt att understryka hur grundläggande det är för läsförståelsen att ha en lättillgänglig och lättåtkomlig definition av facktermerna att dessa inte vållar något som helst problem för läsarna.”

Trumfar allmänspråk, tillgänglighet och politisk korrekthet terminologisk stringens?

Termer – nu och då

Termbyte (1)

- Dvärgbrytare -> minibrytare

Dvärgbrytare har blivit minibrytare
Skyddar mot överlast och kortslutningsström

Tidigare benämndes den som dvärgbrytare

Minibrytaren har funnits i över 100 år under olika namn: MCB (Miniture Circuit Breaker) och tidigare dvärgbrytare samt automatsäkring eller till och med installationsautomater i äldre regelverk. Kärt barn har många namn. Minibrytaren är avsedda att sluta, föra och fränkoppla driftströmmar under normala förhållanden, samt att sluta, under viss tid föra och fränkoppla strömmar vid överlast och kortslutning.

NYHETER

Dvärgbrytare byter namn: "Problematiskt"

Dvärg används som skällsord för kortväxta. Därför byter dvärgbrytare namn till minibrytare. Det här enligt ett pressmeddelande från Hager.

byter namn till minibrytare. Joakim Grafström,

nmission (IEC) ska
år elcentralens dvärgbrytare

llsord för kortväxta så försöker
ande benämning, säger Mikael

Hylander, produktchef på Hager i ett pressmeddelande.

Termbyte (2)

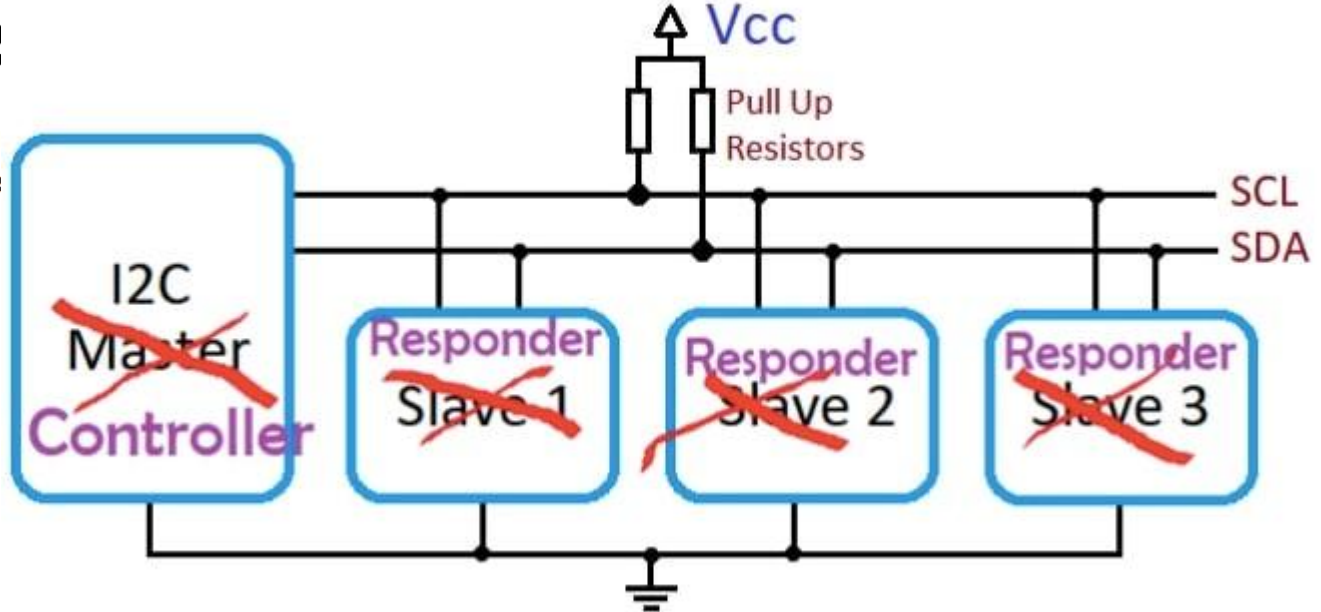
- master/slave -> controller/responder m.fl.

ELIZABETH LANDAU

BUSINESS JUL 6, 2020 7:00 AM

Tech Confronts It

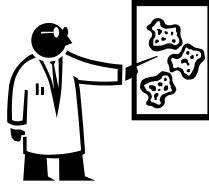
Companies and programmers a
the changes are empty symboli

orry

l,

Hälso- och sjukvårdens språk

Renodlade termer
appendicit

Generellare termer
blindtarmsinflammation

Jargongord
app

Känsligt inom vården

- *bedömning* bör undvikas i kallelser -> vad ska stå i stället?
- *kronisk* -> *långvarig* (men graviditet?)
- *självstående förälder*

- Patient-/personperspektiv framför vårdperspektiv
(personcentrerad vård, personcentrerade sammanhållna
vårdförlopp)

Prognos - undvik

Prognos är vårdperspektiv och kan vara svårt att förstå. Skriv i stället ut vad som menas.

Skriv:

- Muskelreumatism brukar läka av sig själv.
- Om cancer kommer tillbaka kan det vara svårare att bli av med sjukdomen.

Skriv inte:

- Muskelreumatism har en god prognos.
- Prognosen är sämre om cancer kommer tillbaka.

"Vi skriver bland annat om regionens kallelser så att de blir på klarspråk. Vi "översätter" vad besöket ska handla om från fackspråk till allmänspråk. I skrivande stund har vi arbetat med över 1 500 sådana begrepp.

Vad sägs till exempel om att bli kallad till ett besök för att "ta bort stygnen" i stället för "suturtagning"? Eller att få veta att du har en tid för att "utreda förändringar i binjurarna" i stället för en "binjureincidentalom"? **Det är enklare för patienterna att förstå vad besöket ska handla om när begreppen skrivs på klarspråk.** Då blir det också lättare att kunna förbereda sig."

[Klarspråk, nr 2 2025]

- genetisk vägledning -> samtal om genetisk utredning
- svett-test -> att undersöka din svett
- forskning -> att vara med i forskning
- injektion led -> behandling med spruta
- bearbetande/stödjande samtal -> samtal
- (bedömning -> samtal?)

Fraktur - skriv inte

Använd istället ord som spricka, brott, brutet.

Här är ett exempel:

Ett höftledsbrott innebär att du har brutit av eller fått en spricka i skelettet i lårbenshalsen eller övre delen av lårbenet.

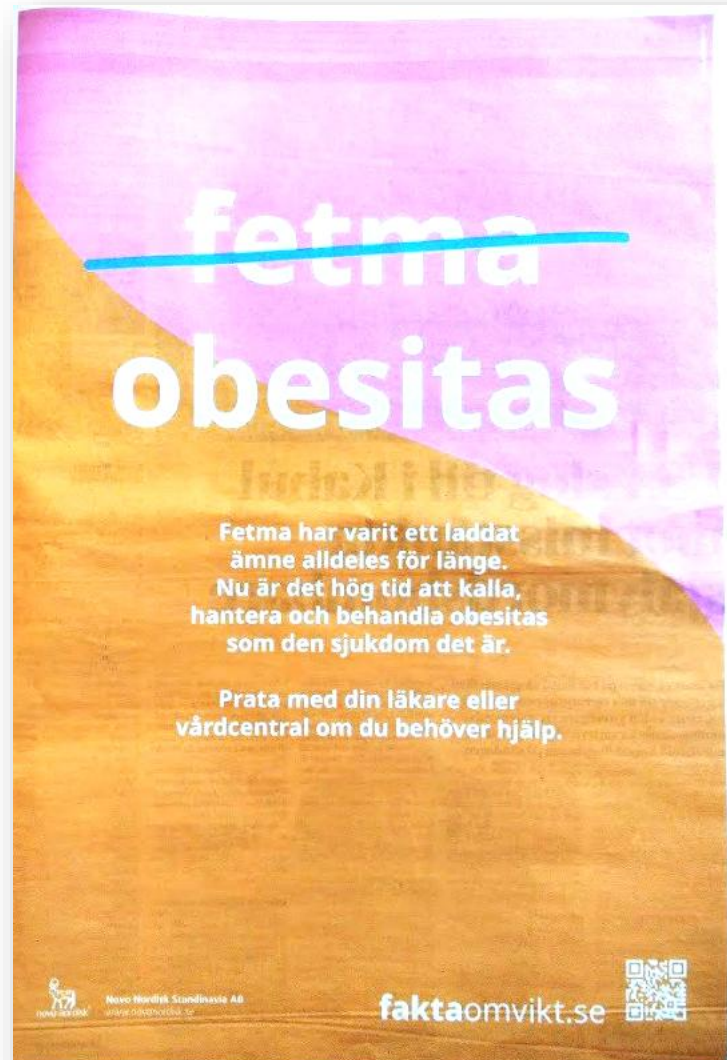
Metastaser - använd

Ordet *dottertumörer* kan användas, koppla det till *metastaser*.

Skriv inte *dottersvulst*.

Termbyte (3)

- fetma -> obesitas
- benskörhet -> osteoporos
- termbyte signalerar sjukdom/diagnos
- men obesitas eg. ≠ "termigare", men upplevs ev. så, precisare?
- Stigmatiseringsrisk "övertrumfar" klarspråksambitioner
- Uttal, adjektiv (obes, osteoporös?)?
- Jfr: Skriv *gulkroppshormon*, men förklara med koppling till *progesteron* i början av texten. (1177)

Vem bestämmer över termer?

- person som möter läshinder →
- person som använder tillgängliga medier
- person som måste använda tillgängliga medier
- ~~• person som har svårighet att ta till sig text~~
- ~~• person som har svårighet att komma åt text [läggs på personen]~~
- ~~• läsare person som behöver alternativa format~~
- ~~• läsare som möter läshinder~~
- ~~• person som använder assisterande eller stödjande teknik för läsning~~
- ~~• person som inte kan ta till sig tryckt text [för snäv, täcker inte in digital text som växer]~~
- person som möter temporära läshinder
- person som permanent möter läshinder
- person som möter texthinder
- person med lässvårigheter
- person med bristande läsförståelse
- person som kommer till texten ...
- person som tar in texten ...

DAGENS NYHETER.

LEDARE

*Hanne Kjöllner: Det får konsekvenser
att kalla kvinnor för "personer med
livmoderhals"*

Uppdaterad i går 10:26 Publicerad 2023-05-31

”Min andra association till **konflikten mellan exakthet och begriplighet** rör en nationell satsning på att utrota livmoderhalscancer. Under parollen ”Ta sticket mot HPV” försöker Sverige förmå kvinnor födda 1994–1998 att avgiftsfritt vaccinera sig. I de flesta regioner, till exempel Västernorrland, Norrbotten och Halland, vänder man sig därför till kvinnor inom det aktuella åldersintervallet. Men inte i Västra Götaland.

Där har **begriplighet fått ge vika för ängslighet**. Och ordet kvinna har bytts ut till ”alla med livmoderhals”. Jag är inte säker på att alla infödda i åldersgruppen är bekanta med termen ”livmoderhals”. Än mindre tror jag ordet är begripligt bland migranter med bristande språkkunskaper. [...] En liten grupp aktivister har direkt eller indirekt fått ängsliga tjänstemän att formulera sig på ett sätt så att stora grupper kvinnor i praktiken exkluderas från erbjudandet om vaccination. Och därmed från möjligheten att bidra till att utrota en cancerform som drabbar kvinnor.”

[Kjöller, 2023]

”Det är alltså främst hos professionella, i fackspråket, som person först-språket står högt i kurs. Kanske är det just när fackspråk och allmänspråk möts som kollisioner uppstår. I allmänspråket är ordfloran rik och varierad, och där måste vi tillåta variation. Därför uppstår problem när fackspråkets krav på entydighet och stringens överförs till allmänspråkets föränderliga tillstånd, där ord är fyllda av associationer och nyanser.”

[Palicki, 2024, s. 156]

Termval: vem bestämmer?

”År 2008 introducerades person först-språket officiellt i en regeringsproposition – Mänskliga rättigheter för personer med funktionsnedsättning – i Sverige (2008/09:28), där regeringen föreslår ett tillträde i FN:s internationella konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Person först-språket är ursprungligen en amerikansk idé från 1990-talet som har spridit sig via flera engelskspråkiga länder till Europa och Sverige.

Sedan introduktionen har en person först-diskurs varit ständigt aktuell i vårt samhälle och bruket har brett ut sig, framförallt inom psykologi- och specialpedagogikområdet.

Förespråkarna menar att personen är viktigast, inte diagnosen, och att person först-språket bäst förmedlar det och därigenom är den mest inkluderande, respektfulla och politiskt korrekta personbenämningen. Principen är att den språkliga uppdelningen av person först och sedan diagnos, t.ex. person med autism, antas vara ett sätt att positionera människan som primär och diagnosen som sekundär. Med andra ord: diagnosen står utanför personens identitet i stället för att vara identiteten. Förespråkarnas tolkning är att personbenämningarna autistisk person (”identity first” på engelska) eller att någon är autist/autistisk betydelsemässigt inte gör skillnad mellan diagnos och identitet. Argumentet är inte taget ur luften, språkvetenskapliga **studier visar att ordföljd har betydelse för hur vi konceptualiserar**, i det här fallet, människor.”

Empiri?

”Alla håller dock inte med om person först-språkets inkluderande och respektfulla kraft. Det är **just den språkliga konstruktionen som ifrågasätts** – pekar person först-konstruktionen verkligen på själva personen eller pekar den på diagnosen, blir själva bruket av ordet person exkluderande i stället för inkluderande som det är tänkt? Och varför ska det egentligen poängteras att det är en person – ”Varför säga person? Alla vet väl att det är en person redan” (anonym respondent).

Det som också förbryllar är att antagandet om person först-språkets **fördelar inte är förankrat hos de berörda**. Det har inte gjorts någon större studie i Sverige som bekräftar att antagandet stämmer – ingen vet om person först-språket upplevs som det mest inkluderande av de berörda, och ingen vet vilka personbenämningar de och anknyttande grupper i samhället föredrar och varför. Är det bättre att säga *jag är bipolär/autist/aspergare* än att säga *jag har bipolär sjukdom* osv. eller tvärtom? Är *person med autism* att föredra framför *autistisk person* och varför i så fall? Vem har benämningssmakt?”

Kritik av "person först-konstruktionen"

"Den kritiska sidan ifrågasätter typiskt ordet person med moraliska delegitimeringar:

(12) Jag tycker det känns jättekonstigt att lägga till "person" när det inte tillför nån info för meningens betydelse. Vi är väl alla personer? Det finns inga autistiska icke-personer. (anhörig)

(13) Person med autism och viljan att "sätta personen före diagnosen" säger något om att autism är något dåligt som är skilt från min person. Person med homosexualitet, det låter lika tokigt. Som att en vill poängtera att en är en person TROTS autismen/homosexualiteten. (A-referent)

(14) Jag är en "sån" person, känns liksom som att säga att 'jag är en tyst person' istället för att enkelt bara säga att "jag är tyst". Det känns onödigt. (A-referent)"

Ökad extension ...

Sluta säga personer med funktionsvariation om du menar personer med funktionsnedsättning!

Funktionsvariation och funktionsnedsättning är inte synonymt.

Alla mönniskor, oavsett funktionsförmåga, har varierande funktioner, det vill säga funktionsvariation.

Menar du personer med funktionsnedsättning enligt lagens definition: varaktig nedsättning av fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga, medfödd eller förvärvad, så säg det.

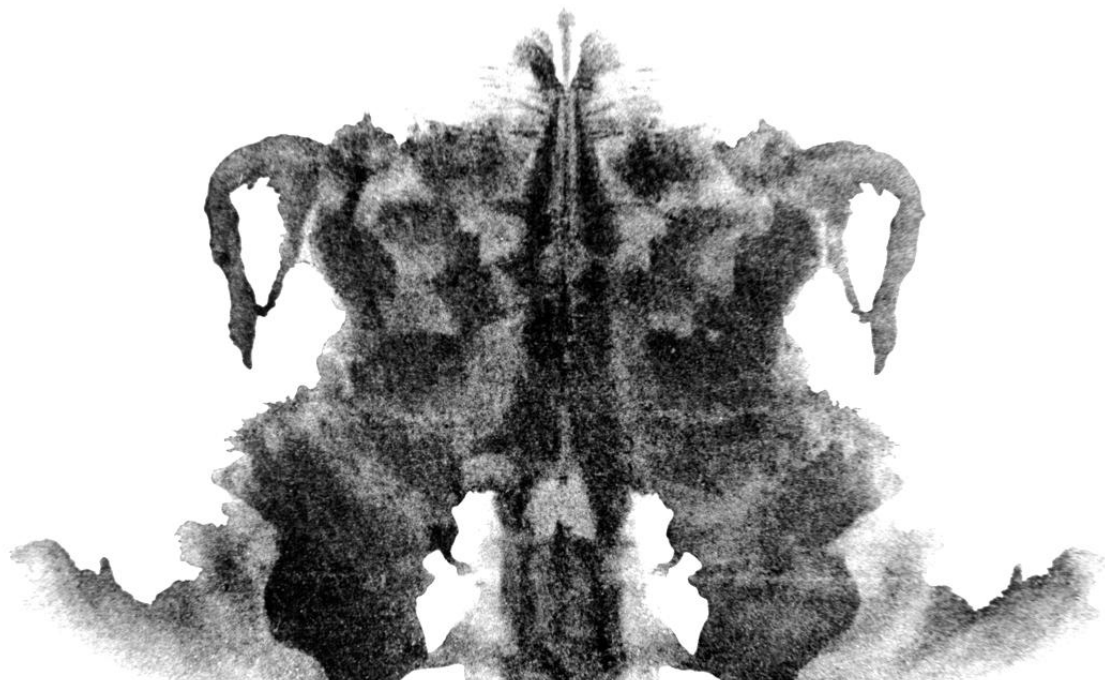
Genom att felaktigt använda termen funktionsvariation när det är funktionsnedsättning som avses så osynligörs både rättighetsbärarnas rättigheter att kunna leva som andra och ha tillgng till samhället och skyldighetsbärarnas ansvar att undanröja de funktionshinder som uppstår när vi inte utformar samhället utifrån den mänskliga mångfalden.

Vid förmiddagens konferens var jag åter den där jobbiga som räckte upp handen för att reda ut begreppsförvirringen. Men utifrån alla som tackade mig i pausen och efteråt så tror jag det behövs - att vi hjälps åt att rätta till när det blir fel.

Ökad extension (forts.)

”Ett vanligt fenomen när benämningar av människor ändras är att extensionen ökar. [...] Men när extensionen ökar kan det också uppstå problem. Om referenterna är *alla* – hur ska vi då kunna avgränsa när vi till exempel behöver prata om den grupp som har rätt till särskilt stöd eller assistans? Det som ofta händer i praktiken är att det nya uttrycket, till exempel *person med funktionsvariation*, i princip bara används om samma referenter som tidigare, det vill säga samma grupp som inkluderas i uttrycket *person med funktionsnedsättning*. [...] Det kan finna andra mycket goda skäl till benämningsbytet, som att belysa att vissa funktionsnedsättningar placeras inom normen och andra inte, men när ord får ökad extension är det något att se upp med, framförallt om det inte är avsikten att extensionen ska öka.”

[Palicki, 2024, s. 63]

Är konnotationer här för att stanna?

Termbyte (4)

- blodapelsin -> röd apelsin
- grön el
- blå ekonomi

Blodapelsinen har bytt namn – till röd apelsin

Publicerad 24 dec 2014 kl 15.07

Uppdaterad 30 maj 2016 kl 18.26

Har du undrat var blodapelsinen har tagit vägen?

Svaret är att den bytt namn i vissa butiker eftersom det låter osmakligt med "blod", [rapporterar P4 Kronoberg](#).

Nu hittar du frukten under det mer blygsamma namnet "röd apelsin".

Blodapelsin – eller röd apelsin.

Foto: TINE GUTH LINSE

I Coops och Citygross butiker finns det inte längre blodapelsiner. Numera heter de kort och gott "röda apelsiner" – ett grepp för att få frukten att sälja mer, rapporterar Sveriges Radios P4 Kronoberg.

Förklaringen är att det låter osmakligt med "blod".

Kunder som Sveriges Radio talat med känner sig förvirrade.

– Det visste jag inte, inte en aning, säger en kvinna, som står vid fruktdisken på Coop i centrala Växjö.

Ökade försäljningen

Enligt Coops presstjänst var det fruktleverantören som ville öka försäljningen.

"Att leverantören valde att döpa om apelsinerna berodde på att de från flera håll fått indikationer på att namnet blodapelsin var osmakligt", skriver pressjouren i ett mejl till P4.

Namnbytet hos leverantören genomfördes redan "för några år sedan", och försäljningen av blodapelsiner ökade då, även om man inte kan säga säkert att det berodde på namnbytet.

Man kan nog dock fortfarande höra blodapelsiner

Konnotation

logik: snarare denotation

“all characteristics that define the concept” (Keynes)

“The intension/content of a concept (its connotation) consists of all the conditions and criteria included in the definition.” (Bergmark)

-> lingvistik, semantik:

“summan av de subjektiva och därmed ofta individuella **bibetydelser** som genom association förknippas med orden och som så att säga ligger utanför deras grundbetydelse, denotationen” (Tegelberg)

Konnotation (forts.)

- Traditionellt: inte så framträdande i terminologiarbetet (vid termval)
 - "For terminologists, only denotation is important as opposed to connotation" (Wüster)
- Nu: faktor som måste tas med i beräkningen, särskilt i fall där det handlar om benämningar av grupper, dvs. nytt termkriterium: "termer ska inte ge negativa konnotationer eller vara stigmatiserande"
 - "Identifying the connotation of a term is to identify the community attitude towards it." (Allan)

Termkriterier

- transparency;
- consistency;
- appropriateness;
 - "Terms should be as neutral as possible. **They should avoid distracting connotations, especially negative ones.**"
- linguistic economy;
- derivability and compoundability;
- linguistic correctness;
- preference for native language. (ISO 704)
- korthet
- beskrivningsförmåga/semantisk genomskinlighet
- identifierbarhet
- lätthet i uttal, rättskrivning och böjning
- grammatisk riktighet
- **ändamålsenliga konnotationer**

Termerna är oftast neutrala till känslovärdet och ibland strävar man medvetet efter detta, t.ex. i benämningarna för sjukdomar undviker man obehagliga associationer. Också i reklamer och marknadsföring är det viktigt att vissa nyckeltermerna väcker lämpliga ideassociationer. [...] Förutom de nämnda kriterierna inverkar uppenbarligen också omedvetna estetiska eller känslobetongade mekanismer. (Haarala 1983)

Termundvikande = otjänst?

- Om termer aldrig syns, kan de inte kännas igen (på blanketter etc.) och läras in.
- "Urvattnad" term + urvattnad betydelse är sämre än "äka term" med något urvattnad betydelse?
- Mycket arbete att upprätthålla olika termer för olika målgrupper – och ibland saknas stöd för detta i termbanksverktyg.

Termer i rubriker

"Samtidigt sätter redigeraren samman ord för att på så sätt spara värdefullt utrymme, vilket innebär att språket får nybildade ord. Det kan handla om helt tillfälliga ordskapelser, som förekommer vid ett enda tillfälle och sedan glöms. Men då kan skadan redan vara skedd. Med detta menar vi att det nybildade ordet eller uttrycket kan ha en så tvetydig innebörd att läsaren drar fel slutsats."

[Andersson-Ek m.fl.: Göra tidning]

Termbyte = otjänst? (+ teknikpåverkan)

NYHETER

Många fler överklagar indragen sjukpeng

Publicerad: 2017-12-14

Allt fler får indragen sjukpenning och antalet överklaganden till LO-TCO Rättsskydd 2017 har tredubblats på ett år. Försäkringskassans hårdare linje får nu kritik från flera håll.

ället, rapporterar

Publicerad 2020-04-29

🕒 3 min lästid

Sjuk

- + Aktivitetsersättning
- + Behålla ersättning vid utlandsvistelse
- + Ersättning för resor
- + Högriskskydd
- + Sjukanmälan
- + Sjukersättning
- + Sjuklönegaranti
- + Sjukpenning
- + Smittbärappenning
- + Ändrad inkomst

Försäkringskassan

0771-524 524

www.forsakringskassan.se

Ansökan

Fler dagar med sjukpenning på normalnivå

1 (1)

Datum

Personnummer

Skicka blanketten till

Försäkringskassans inläsningscentral

839 88 Östersund

Räcker det "förklarade fackspråket"?

Hur hanterar man termer i text?

- Ta först reda på vilka ord som är termer.
- Ta reda på vilken term som är den etablerade – för aktuell mottagargrupp.
- Använd den och endast den: inga synonymer!
- Ersätt eventuellt termen med en mer generell term.
- Avgör om termen behöver förklaras.

Förklara begrepp

”Men vi kan inte alltid ersätta ”svåra” ord med ”lätta” synonymer. Vi kan inte rensa språket från låneord, facktermer, slang och nybildningar. Det vore inte heller önskvärt. [...]

När vi inte vill byta ut de ord som ofta missförstås, bör vi *förklara* dem genom sammanhanget i texten eller genom förklaringar inom parentes, särskild ruta eller i fotnot.”

[Öjjer: Så snickrar du en tidningsartikel]

”Förklara svåra men nödvändiga termer

Ibland behöver du använda fackord och svårbegripliga uttryck. Då måste du förklara vad de betyder första gången de används i texten.”

[Handisam: ”Tillgänglig skriftlig information”]

... men hur?

- använd etablerade begreppsförklaringar
- använd relevanta källor
- förklara eventuellt andra termer som ingår i förklaringen ...
- skapa ev. en liten ordlista

"I tekniska rapporter etc. som ska nå ut till en bredare publik är hanteringen av facktermer en viktig – och knivig – fråga. I kontakten fackmän emellan är facktermerna ett precist instrument, i kontakten med lekmän kan det bli nog så trubbigt. Bedömningarna i användningen av facktermer får variera från fall till fall, men några riktlinjer kan ändå skisseras

Behåll de facktermer som är grundläggande för texten **och som det kan finnas anledning att lära ut. Men var då också beredd att introducera dem.** Det kan göras på olika sätt:

- **Förklaring i parentes**
- **Definition i samma mening eller strax efter**
 - *Tal som hörs i båda hörtelefonerna, s.k. medhörning, kompenseras med ...*
 - *"SLF använder en homogen beräkningsmodell, dsv. samma hastighet hos vatten och ånga och termisk jämvikt"*
- **En not längst ner på sidan**
- **Ordet placeras i ett sammanhang så att läsaren förstår betydelsen**

Den lösning som är smidigast i sitt sammanhang är alltid att föredra. Förklaringen kan underlätta tolkningen, inte hejda läsningen. De båda första lösningarna lämpar sig utmärkt om förklaringen/definitionen är kort och lätt smälter in i texten. Den tredje – not längst ner på sidan – är en användbar lösning när resonemanget blir längre. Den fjärde är ofta elegantast men tyvärr svår att genomföra. En "självförklarande" text tar lång tid att fundera ut.

Hur hanterar man termer i text?

- Ta först reda på vilka ord som är termer.
- Ta reda på vilken term som är den etablerade – för aktuell mottagargrupp.
- Använd den och endast den: inga synonymer!
- Ersätt eventuellt termen med en mer generell term.
- Avgör om termen behöver förklaras.
- Komplettera med en begreppsbeskrivning, illustration etc.
- (Skapa en term)

(Nya) termer behövs för att

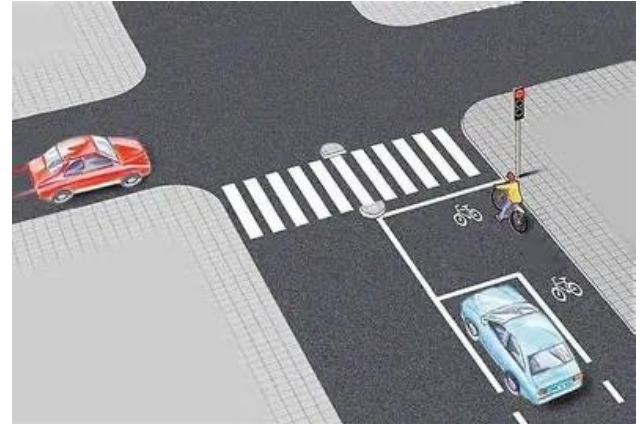
- benämna ett nytt begrepp
- ombenämna ett gammalt begrepp (s.k. **retronym**):
differentiera
- generalisera
- undvika (tidigare) negativa konnotationer,
stigmatisering

Hellre obegripligt ...

tjirp
stubblucka
würm

än skenbart begripligt

cykelbox

Exempel: självstående förälder

Vad är skillnaden på självstående och ensamstående förälder?

- Självstående förälder är ett begrepp som används allt oftare, i stället för frivilligt ensamstående förälder.
- En självstående förälder är en person som själv valt att på egen hand försöka/bli förälder utan en partner.
- Linda Johansson förklarar varför begreppet är så viktigt för henne: "Det understryker att det här är något jag valt själv från början. Och för att andra direkt av begreppet ska förstå att mina barn kommit till genom assisterad befruktning".

Socionomen

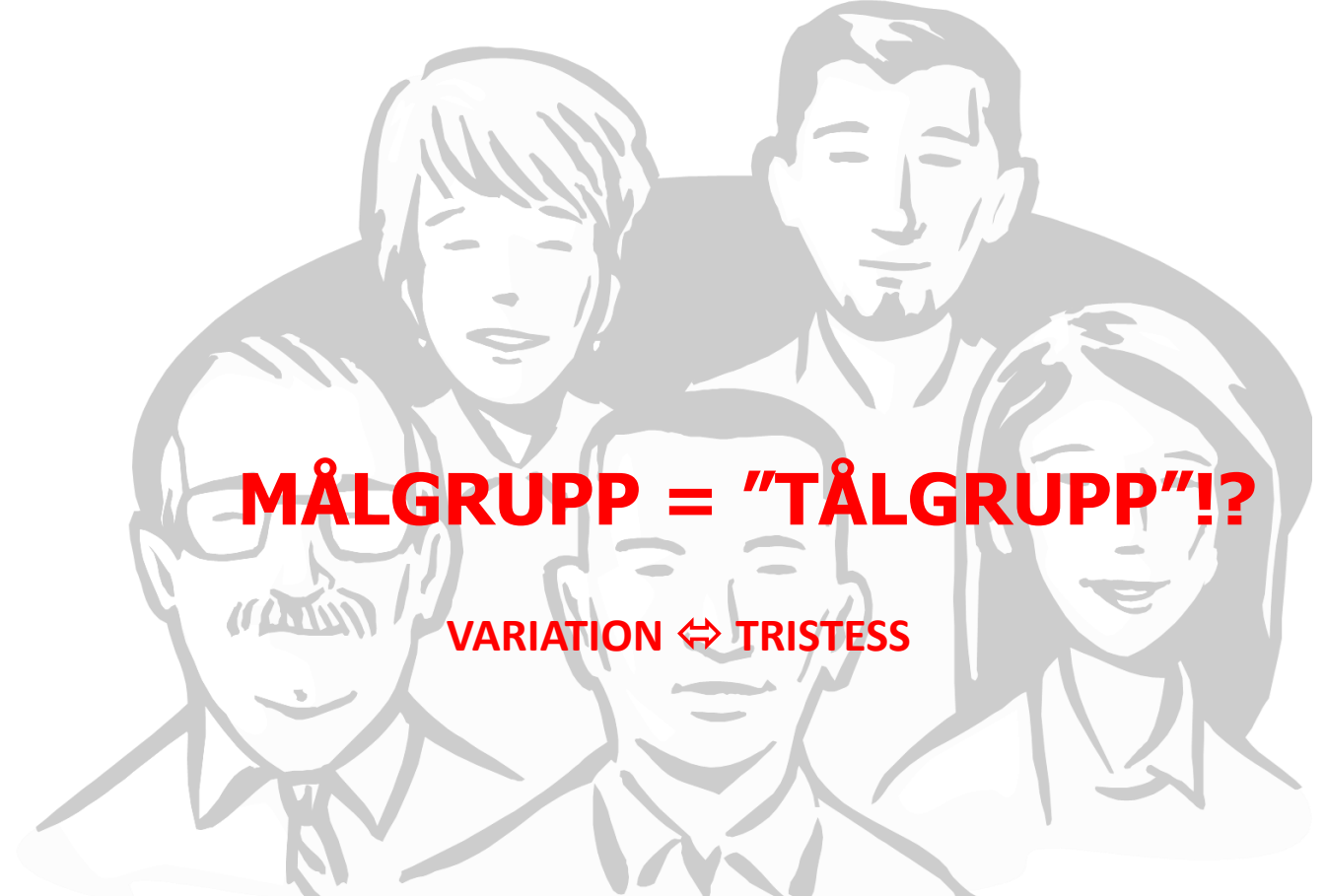
AKTUELLT SOCIALT ARBETE PSYKOTERAPI RÖSTER FORSKNING NYA SOL

SAMHÄLLE

**Självstående
föräldrar berättar:
"Lotteri att få bli
mamma på egen
hand"**

Maria Hagström. Foto: Privat/Gettyimages

MÅLGRUPP = "TÅLGRUPP"!?

VARIATION ⇔ TRISTESS

Ansträngning?

”Eftersom nu sammanhanget i just utredningar inte klart signalerar något enskilt fackområde, händer det i dem lätt att fackorden förlorar sin precision. Orden är ju inte bara ord, utan de ingår i hela föreställningsramar.

Ibland föreslås som lösning av detta problem att man måste kräva att läsarna anstränger sig. Men hur många fackspråk måste i så fall varje människa lära sig? Det är ju inte bara fråga om en enkel motsats mellan å ena sidan fackmän och å andra sidan lekmän. Även fackmännen är i princip lika illa ute som den s.k. allmänheten när det gäller den allmänna samhällsdebatten. Praktiskt taget ingen fackman är fackman annat än inom sitt område, dvs. även fackmän är lekmän i alla avseenden utom ett enda.”

[Westman, 1976]

Ansträngning? (forts.)

”Den vetenskaplige forskaren måste välja sitt språk så att detta blir effektivt i förhållande till den avsedda mottagargruppen. Detta innebär för samhällsvetarna normalt att språket skall kunna **förstås av användare med en viss bakgrundskunskap och en viss vilja att själva anstränga sig**. Det är väsentligt att mottagaren är villig att anstränga sig till en viss grad. Ingen vetenskap kan upplösas i ett så enkelt språk att det inte krävs någon insats från mottagaren, Dessutom skulle samhällsvetaren genom att förenkla start troligen försvåra sin kommunikation med kolleger: dessa skulle dels tappa överblicken över forskningsresultaten, dels sakna förankringen i välbekanta begrepp. [...]

Hela ansvaret för att kommunikationen mellan forskare och icke-forskningsutbildade mottagargrupper skall fungera kan dock inte läggas på forskaren. **Också mottagaren måste anstränga sig och lära sig åtminstone något av forskningens språk för att kunna förstå tankegångarna**. Denna uppgift skulle underlättas om forskningsspråket hade bättre fackuttryck i en del fall.”

[Wärneryd, 1976]

Kan termval påverka beteende? (1)

"Men den just nu högljuddaste gruppen är aktivister av olika slag, till exempel de som tror att ett byte från *man* till *en* ökar jämställdheten i samhället. Hela denna milt uttryckt heterogena skara agerar som om språket har magiska krafter. När denna språkliga skaparkraft under slutet av förra millenniet mötte diverse utländskt inflytande som politiskt-korrektthets-rörelsen i USA och svårgenomträngligt tänkande inom filosofi och samhällsvetenskaper (relativism, postmodernism, socialkonstruktivism ...), då var det dags att börja tro och bekänna sin tro: språket har makt över tanken."

[Melin & Parkvall, 2016]

Kan termval påverka beteende? (2)

“Previous research has evaluated the term ‘AMR’ [antimicrobial resistance] – finding that it doesn’t possess three key criteria of a successful communication strategy – **pronounceability, meaningfulness and specificity**. As such, it is perceived that ‘AMR’ is inconsistently used, difficult to pronounce and lacks meaning for lay audiences. [...]

A 2023 online survey investigated both memorability and risk association for the most frequent AMR-related health terms. These were ‘AMR’, ‘AMR’, ‘Drug-Resistant Infections’, ‘Antibiotic Resistance’, ‘Bacterial Resistance’ and ‘Superbugs’.

This study adds to the building evidence that **alternative terminology for AMR can be more effective in terms of public engagement and attitudes shift** – the first step in engendering meaningful behaviour change. We demonstrate the benefits of co-creating such experiments with the public, allowing the study to focus on terms already deemed to be meaningful and resonant.”

[Grailey et al, 2025]

Till sist

- "Tålgruppen" tål (kanske) mer terminologi än vi tror
- Termbyte kan vara otjänst och undvikande kan skapa tystnad
- "Förklarar fackspråk" är att föredra, men tydligare förklaringsmetodik behövs
- Konnotationer går inte att helt bortse från i termval

”Men det finns också ett annat sätt att öka forskningskommunikationen, som inte gärna – i varje fall inte med vanligt språkbruk – kan kallas nyttobetonat. Jag tänker på kunskap om vetenskaplig verksamhet som en källa till glädje och tillfredsställelse. [...] En dimension av människan är den vetenskapliga människan – den del av personligheten som står för det outtröttliga sökandet, lusten att ordna upp och förklara, den del som har förmågan att genomsåda och som i lyckliga ögonblick kan frigöra sig från invanda mönster och söka nya vägar för tänkande och skapande. **Inget motsäger att denna vetenskapliga dimension finns i varje människa.** Jag vill påstå att människor har ovanligt stor glädje av att utveckla den. Möjligheten att göra detta ges naturligtvis större chanser om människor också bringas i kontakt med den vetenskapliga forskningen i dess praktiska uttrycksformer.”

[Alexandersson, 1976]

Referenser

- Ahlström, K. 2025 "Därför pratar unga som amatörpsykologer" IN: *Dagens Nyheter*, 2025-03-13, s. 4–5
- Haarala, R. 1983. "Språkvård och terminologi" IN: *Sprog i Norden*, s. 39–49, <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>
- Kjöllér, Hanne, 2023: "Det får konsekvenser att kalla kvinnor för "personer med livmoderhals"" IN: *Dagens Nyheter*, 2023-06-01
- Lennander, F. 2014. "Blodapelsinen har bytt namn – till röd apelsin" IN: *Expressen*, 2014-12-14, <https://www.expressen.se/nyheter/blodapelsinen-har-bytt-namn--till-rod-apelsin/>
- Lind Palicki, Lena. 2021. *Inkluderande språk – att välja sina ord*. Stockholm: Natur & Kultur
- Lind Palicki, Lena. 2021. "Lyssna på personen först!" IN: *Språktidningen*, 2021-02-08, utgåva 2021-2.
- Melin, L. & Parkvall M. 2016 *Laddade ord*. Stockholm: Morfem
- Molde, B. (red.) 1976. *Fackspråk*. Stockholm: Esselte
- Nilsson, H. 2024. "Controversial connotations". IN: *Cahiers de lexicologie*, vol. 125, s. 79–102.
- Nilsson, H. & Palm, H. 2024. "Favorit i repris? Eller: Vad har hänt med "terminologi" på tjugo år?". IN: *Sprog i Norden*, 54(1), s. 198–211, <https://tidsskrift.dk/sin/article/view/144195>
- Spang-Hanssen, H. 1983. Kommunikation og fagsprog, IN: *Sprog i Norden*, s. 25–38, <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>
- Vilppala, S. 2021. "Varför säga person? Alla vet väl att det är en person redan" *En kritisk diskursanalys av personbenämningspraktiker vid kommunikation om autism/asperger (ASD) och bipolär diagnos*. Stockholms universitet, Institutionen för svenska och flerspråkighet, examensarbete Språkkonsultprogrammet, <http://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:1569532/FULLTEXT01.pdf>

CAG Consoden

henrik.nilsson@cag.se

072-961 46 82